

«ПІВНІЧНО-ЗАХІДНІ» РЕ-ІНТЕРПРЕТАЦІЇ «СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ» МОВ

Кирчанів Максим Валерьевіч

доцент кафедри регіоназнавства і економіки зарубіжних країн,
Воронезьського державного університета,
доктор історичних наук (Вороніж, Росія)

Автор аналізує ревізійні точки зору на історію східнослов'янських мов. Аналізуються концепції сприйняття східних слов'ян як гетерогенних груп. У статті аналізується гіпотетична участь західних слов'ян в генезі «східних». Передбачається, що концепт «східнослов'янські мови» став наслідком розвитку політичної кон'юнктури.

Мовна історія східних слов'ян впродовж тривалого часу була простором послідовної політизації та міфологізації, ініційованої політичними елітами і лояльними їм інтелектуалами, які послідовно формували наративи, покликані не допускати появи альтернативних інтерпретацій. Метою автора статті є аналіз ревізійних концепцій історії давньоруської мови і східнослов'янських мов, які, починаючи з 1980-х років, дискутуються в академічній спільноті.

Американський історик Джеймс МакФерсон, коментуючи роль ревізійзму в розвитку гуманітарних наук, підкреслює, що «ревізія є життєвою основою ... науки. Інтерпретації минулого можуть змінюватися внаслідок знаходження нових історичних даних, появи нових питань до вже відкритих даних ... Не існує єдиної, вічної і незмінної істини про події минулого ... Нескінченні спроби істориків розібратися в минулому, по суті «ревізійнізм», якраз і роблять історичну науку життєво важливою і значущою» [1]. У сучасній історіографії і філології домінує концепція, згідно з якою: територія Київської Русі була населена єдиною «давньоруською народністю»; предками давньоруської народності були східнослов'янські племена; нащадками давньоруської мови стали російська, українська і білоруська, які визначаються як східнослов'янські [2; 3]. Ця точка зору [4] в сучасній ситуації не є формально домінуючою (вона переважає фактично) в силу того, що деякі дослідники вказують на необхідність її ревізії.

Ревізійні точки зору, яка ставила під сумнів існування східнослов'янської групи мов, була представлена в текстах декількох авторів, підсумовуючи ідеї яких, ми можемо сформулювати кілька головних ідей ревізійного підходу до історії східнослов'янських мов.

Ревізійні точки зору в інтерпретації східнослов'янських мов органічно пов'язані зі спробами запропонувати альтернативний підхід до вивчення історії давньоруської народності і східного слов'янства. Російський історик Ігорь Данілевський вважає, що «давньоруська народність» була ідеологічним конструктом [5], що перетворює концепт «східнослов'янські мови» в один з елементів ідеологічного дискурсу. історики

в сучасній російській інтелектуальній ситуації стали першими, хто засумнівався в існуванні давньоруської народності, усвідомивши, що населення було Київської Русі було гетерогенним, а прабатьківщини його предків були різні [6; 7].

Прихильники ревізійного сприйняття і деконструкції офіційного історіографічного канону вважають, що ідея існування східнослов'янських мов і давньоруської народності, як спільності, стала частиною політичної винайденої інтелектуальної традиції. Прихильники ревізійної точки зору на історію східнослов'янських мов вважають, що в типологізації мов треба відмовитися від географічного принципу, вибравши для класифікації інші критерії, які актуалізували б структурні граматичні особливості мов. Прихильники перегляду канонічної версії вказують на суттєві особливості діалектів тієї мови, яка визначається як «давньоруська». На думку деяких авторів, давньоновгородський діалект генетично схилює до прасхіднослов'янського, але до праслов'янського етапу [8; 9].

Прихильники ревізійної точки зору наполягають, що особливості давньоновгородського діалекту стали наслідком його історичної, хронологічної архаїчності [10] в порівнянні з діалектами, які виділилися пізніше і генетичних зв'язків з діалектами, що відносяться до західних пралехітських, прасерболужицьких [11; 12] і прапівденно-слов'янських балканських діалектів [13]. Тому, прихильниками альтернативного підходу використовувалася інша дефініція «північно-західні слов'янські мови» [14] для позначення давньоновгородської, давньоопсковської і кривичької мов, що руйнувало традиційний для радянської філології та історіографії поділ слов'янських мов на західні, східні і південні.

Прихильники радикальної ревізійної епістемології вважають, що давньоновгородська мова належала до західнослов'янських мов [15]. Розвиваючи це припущення і переглядаючи точки зору і стереотипи, які домінували в радянській літературі, прихильники ревізійних концепцій виключають з числа східних слов'ян словен ільменських (як предків середньовічного населення Новгород і Пскова) і кривичів [16; 17] (як предків сучасних білорусів) [18; 19]. Радянський і російський балтист В.В. Топоров пов'язував генезис кривичів з зоною розселення західних слов'ян [20], а А.А. Залізник вважав можливим констатувати, що давньоновгородська мова була близька до західнослов'янських (північнолехітських) і південнослов'янських (словенських) діалектів [21].

В кінці 1980-х років А.А. Залізник [22] модифікував доводи прихильників ревізійного підходу, припустивши, що діалект кривичів входив в особливу північно-західну групу слов'янських мов разом з польською, північно-лехітською і лужицькою мовами; діалект предків новгородців належав до іншої групи слов'янських мов, яка визначається як південно-східна, до якій належали болгарська, сербська, хорватська та словенська. Крім цього вказується на паралелі новгородської топонімії з західнослов'янськими мовами [23; 24], що дозволяє визначати новгородський діалект, як самостійну мову і локалізувати її серед західних слов'янських мов, що сприяє деконструкції теорії «давньоруської народності» і «давньоруської мови», знижуючи авторитет концепції східнослов'янських мов.

Ревізійні точки зору в сучасній російській історіографії є маргінальною, а перспективи її розвитку є невизначеними і туманними, бо після смерті А.А. Залізника не залишилося її активних популяризаторів. Альтернативна концепція ігнорується консервативною більшістю, яка не зацікавлена в ревізії історії слов'янських мов. Гіпотетичне перетворення ревізійного підходу в «мейн-стрім» не вигідно історикам і філологам, бо потребують радикальної ревізії – від перегляду історії Київської Русі та концепції «давньоруської народності» в історіографії до спроб виробити нову класифікацію слов'янських мов в філології.

Список використаної літератури

1. McPherson, J. Revisionist Historians / J. McPherson // Perspectives on History: Newsletter of American Historical Association. 2003. Vol. 41. No. 6. September 1. P. 1.
2. Седов, В.В. Славяне в раннем средневековье / В.В.Седов. – М.: Фонд археологии, 1995. – 416 с.
3. Третьяков, П.Н. У истоков древнерусской народности / П.Н. Третьяков. – М.: Наука, 1970. – 160 с.
4. Юсова, Н.М. Генезис концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР (1930-ті – перша половина 1940-х рр.) / Н. Юсова. – Вінниця: Консоль, 2005. – 545 с.

5. Данилевский, И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX – XII вв.) / И.Н. Данилевский. – М.: Аспект пресс, 1998. – 398 с.
6. Мядзведзеў, А. Аб часе прыходу славян на тэрыторыю Беларусі (да пастановкі праблемы) / А. Мядзведзеў // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы). Усебеларуская канферэнцыя гісторыкаў (Мінск, 3–5 лютага 1993 г.). – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – Ч. 1. Гісторыя Беларусі. – С. 20–24.
7. Емяльянчык, В. Антрапалагічныя аспекты славянізацыі Беларускага Падзвіння (да пастановкі праблемы) / В. Емяльянчык // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: Матэрыялы III Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Полацк, 21–23 кастрычніка 1997 г.). – Полацк, 1998. – С. 100–107.
8. Зализняк, А.А. Древненовгородский диалект / А.А. Зализняк. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 872 с.
9. Хабургаев, Г.А. Восточнославянские языки. Древнерусский язык / Г.А. Хабургаев // Языки мира. Славянские языки. – М.: Academia, 2005. – С. 418–438.
10. Шустер-Шевц, Х. К вопросу о так называемых праславянских архаизмах в древненовгородском диалекте русского языка / Х. Шустер-Шевц // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 3–10.
11. Lehr-Splawiński, T. Gramatyka połabska / T. Lehr-Splawiński. – Lwów: Nakład i własność K. S. Jakubowskiego, 1929. – 289 s.
12. Mańczak, W. Język czy dialekt kaszubski? Czyli o wpływie polskim na kaszubszczyznę / W. Mańczak // Słowiańskie pogranicza językowe / red. K. Handke. – Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1992. – S. 73–83.
13. Журавлев, А.Ф. Лексико-семантическое моделирование системы славянского языкового родства / А.Ф. Журавлев. – М.: Индрик, 1994. – 254 с.
14. Шахматов, А.А. Исторический процесс образования русских племен и наречий / А.А. Шахматов. – Пг.: Научное дело, 1916. – 148 с.
15. Крысько, В.Б. Древний новгородско-псковский диалект на общеславянском фоне / И.Б. Крысько // Вопросы языкознания. – 1998. – № 3. – С. 74–93.
16. Штыхаў, Г.В. Крывічы: па матэрыялах раскопак курганоў у паўночнай Беларусі / Г.В. Штыхаў. – Мн.: Навука і тэхніка. 1992. – 191 с.
17. Ермаловіч, М. Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды / М. Ермаловіч. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1990. – 366 с.
18. Николаев, С.Л. Раннее диалектное членение и внешние связи восточнославянских диалектов (Кривичский племенной язык) / С.Л. Николаев // Вопросы языкознания. – 1994. – № 3. – С. 23–49.
19. Николаев, С.Л. Следы особенностей восточнославянских племенных диалектов в современных великорусских говорах. Верхневолжские (тверские) кривичи / С.Л. Николаев // Славяноведение. – 2011. – № 6. – С. 3–19.
20. Топоров, В. Значение белорусского ареала в этногенетических исследованиях / В. Топоров // Славяне: адзінства і мнагастайнасць: Міжнародная канферэнцыя (Мінск, 24–27 мая 1990 г.): тэзісы дакладаў і паведамленняў. Секцыя 2. Этнагенез славян. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – С. 87–90.
21. Янин, В.Л. Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1977 – 1983 гг.) / В.Л. Янин, А.А. Зализняк. – М.: Наука, 1986. – 310 с.
22. Зализняк, А.А. Древненовгородский диалект и проблемы диалектного членения позднего праславянского языка / А.А. Зализняк // Славянское языкознание. X Международный съезд славистов (София, сентябрь 1988 года) / ред. И.Н. Толстой. – М.: Наука, 1988. – С. 175–176.
23. Васильев, В.Л. Архаическая топонимия Новгородской земли (Древнеславянские деантропонимные образования) / В.Л. Васильев. – Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2005. – 468 с.
24. Рогалеў, А. Крывіцкія «сляды» ў тапаніміі Беларусі / А. Рогалеў // Весті Акадэміі навук БССР. Серыя грамадскіх навук. – 1987. – № 3. – С. 109–115.